

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

**ВІД РИМСЬКОГО ПРАВА
ДО ІНТЕГРАЦІЙНОГО ПРАВА ЄВРОПИ:
ЄВРООРІЄНТОВАНА ШКОЛА
ПОРІВНЯЛЬНОЇ ЦИВІЛІСТИКИ
НА ТЛІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ**

Колективна монографія

*За редакцією
Є. Харитонова, О. Харитонової, І. Давидової*

Одеса
Фенікс
2025

УДК 323.22/.28:355.01] (477):342.7
В 42

*Рекомендовано рішенням вченої ради Національного університету
«Одеська юридична академія» 24 вересня 2025 року (протокол № 2)*

Рецензенти:

Булеца С. Б. – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри цивільного права та процесу Ужгородського національного університету;

Гринько С. Д. – докторка юридичних наук, професорка, завідувачка кафедри приватного права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова;

Дудченко В. В. – докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри загальної теорії права та держави Національного університету «Одеська юридична академія».

В 42 **Від римського права до інтеграційного права Європи: євроорієнтована школа порівняльної цивілістики на тлі гібридної війни : кол. монографія / за заг. ред. проф.: Є. Харитонова, О. Харитонової, І. Давидової. – Одеса : Фенікс, 2025. – 660 с.**
ISBN 978-617-8763-01-5

Колективна монографія є комплексним дослідженням еволюції приватного права – від римської традиції до сучасних європейських моделей у контексті гібридної війни проти України.

У книзі поєднані: дослідження методологічних засад порівняльної цивілістики; аналіз римського приватного права як основи європейської правової цивілізації; вивчення впливу гібридної війни на приватноправові інститути; компаративістські студії у сфері сімейного, договірної, спадкового, банківського та цифрового права; розгляд нових викликів, пов'язаних із цифровізацією та трансформацією правосвідомості.

Монографія адресована науковцям, викладачам, юристам-практикам, студентам юридичних факультетів і всім, хто цікавиться розвитком приватного права в умовах європейської інтеграції та гібридної війни.

УДК 323.22/.28:355.01] (477):342.7

ISBN 978-617-8763-01-5

© Колектив авторів, 2025

Розділ 13. Дорожнє будівництво під час війни: поняття, значення та правові засади (Юлія Кривенко, Сергій Колесниченко)	358
---	-----

ГАЛУЗЕВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПРИВАТНОГО ПРАВА

Розділ 14. Адаптація законодавства України до права ЄС в сфері регулювання сімейних відносин в умовах гібридної війни (Оксана Сафончик)	383
Розділ 15. Цивільно-правові особливості банківських договорів у країнах континентальної правової сім'ї (Роксолана Московчук)	415
Розділ 16. Вплив римського приватного права на формування непоіменованих контрактів (Вікторія Павлова)	447
Розділ 17. Особливості виконання договору про управління спадщиною в умовах воєнного стану (Сергій Узунов)	457
Розділ 18. Особливості договору про надання послуг з охорони майна в умовах воєнного стану (Денис Карташев)	479
Розділ 19. Особливості процедури банкрутства в Україні та ЄС: порівняльно-правовий аспект (Олена Копитова)	513
Розділ 20. Termination of the Obligations Due to Impossibility of its Performance: Force Majeure Clause V. Hardship Clause (Clausula Rebus Sic Stantibus) (Гончаренко Владислава)	547

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

Розділ 21. Роль цифрових технологій у забезпеченні доступу до цивільного правосуддя: компаративістський погляд (Крістіна Дрогозюк)	566
Розділ 22. Приватно-правові засади цифрової економіки: європейський досвід та український контекст (Оксана Калітенко)	595
Розділ 23. Від цивілістичних шкіл до єдиної цивілістичної традиції: спадкоємність, інтеграція, перспективи (замість післямови) (Євген Харитонов)	633
СПИСОК ОСНОВНИХ ПРАЦЬ ПРЕДСТАВНИКІВ ШКОЛИ.	637

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ТА НОВІ ТЕХНОЛОГІЇ

Розділ 21

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ДОСТУПУ ДО ЦИВІЛЬНОГО ПРАВОСУДДЯ: КОМПАРАТИВІСТСЬКИЙ ПОГЛЯД

DOI

Крістіна Дрогозюк

кандидатка юридичних наук, доцентка

Вступ

Зростаючий обсяг інформаційних потоків та необхідність їх швидкої обробки й передачі роблять цифровізацію невід’ємною складовою повсякденного життя. Це підтверджується світовою практикою впровадження електронного урядування, яка демонструє незворотність і всеохопність цифрових трансформацій. На сьогодні цифрові інструменти інтегровані практично в усі сфери діяльності людини – від особистого спілкування й освіти до професійної діяльності та участі у правовідносинах. Переваги таких змін очевидні: цифрові технології забезпечують більшу швидкість і прозорість процедур, підвищують ефективність комунікацій, сприяють більш повній реалізації прав і свобод громадян та розширюють можливості доступу до правосуддя.

Цифрова модернізація судової системи України є результатом тривалих реформаторських зусиль, спрямованих на впровадження інновацій у сфері правосуддя. Останні законодавчі зміни демонструють, що цифрова модернізація охоплює всі стадії вітчизняного цивільного процесу: від подання позову й відкриття провадження до виконання судових рішень. Особливої актуальності ця тенденція набула у 2020

році в умовах пандемії COVID-19, коли в практику було інтегровано можливість дистанційного звернення до суду, подання процесуальних документів в електронній формі та участі у судових засіданнях у режимі відеоконференції. Такі інструменти дозволили забезпечити безперервність здійснення правосуддя навіть за критичних обставин.

Згодом, у 2022 році, повномасштабне вторгнення російської федерації поставило перед українським правосуддям інші безпрецедентні виклики. Руйнування інфраструктури, переміщення судів, масова міграція населення та необхідність забезпечення доступу до правосуддя для громадян з окупованих територій та зон бойових дій створили серйозні перешкоди для функціонування судової системи. Втім, завдяки швидкій реакції державних органів вдалося забезпечити відносну стабільність здійснення правосуддя. Верховний Суд, керуючись положеннями статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», змінив територіальну підсудність для судів у низці регіонів, що дало змогу продовжувати розгляд справ. Важливу роль у цьому процесі відіграла система «Електронний суд», яка надала учасникам можливість брати участь у засіданнях у режимі відеоконференції та реалізовувати своє право на доступ до правосуддя навіть у надзвичайних умовах.

Впровадження електронних платформ, цифрового документообігу та онлайн-комунікацій сприяє прозорості й прискоренню судових процедур. Однак водночас воно породжує нові проблеми: нестабільність технічних систем, вразливість до кібератак, відсутність якісного інтернет-з'єднання в окремих регіонах, а також нерівний рівень цифрової грамотності населення. У цих умовах особливої ваги набуває питання забезпечення рівного доступу до правосуддя для всіх учасників процесу. З урахуванням вищенаведеного постає завдання знайти баланс між інноваціями та дотриманням фундаментальних прав, зокрема права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Особливої уваги потребує використання технологій штучного інтелекту у сфері правосуддя. Уже сьогодні алгоритмічні інструменти застосовуються для автоматизованої обробки справ, аналітичної підтримки суддів і навіть підготовки проектів процесуальних документів. У 2025 році Державна судова адміністрація України ухвалила нову Концепцію Єдиної судової інформаційно-комунікаційної систе-

ми (ЄСІКС), яка передбачає застосування ІІІ у низці процесів – від підбору оптимальної моделі розгляду справи до генерації проєктів судових актів¹. Використання таких технологій може значно підвищити ефективність судочинства, проте водночас вимагає чітких правових меж та гарантій. Втім, недопустимим є порушення таких принципів, як незалежність і неупередженість суддів, верховенство права, конфіденційність судового процесу та персональна відповідальність судді за прийняті рішення. Крім того, застосування алгоритмічних систем повинно супроводжуватись запобіжниками, які унеможливлювали б ігнорування доказів, відхилення від усталеної судової практики чи позицій Верховного Суду.

Набуття Україною статусу кандидата у члени Європейського Союзу у 2022 році стало додатковим стимулом для реформування судової системи. Європейська Комісія у своїх щорічних звітах наголошує на важливості зміцнення незалежності судової влади, підвищення рівня довіри до судів і впровадження сучасних інструментів цифровізації². У жовтні 2024 року в черговому Звіті про прогрес України у межах Пакета розширення ЄС підкреслено необхідність розроблення нового стратегічного документа для системи правосуддя. Одними з його ключових елементів мають стати оптимізація судової мережі, а також цифровізація й використання новітніх технологій в судочинстві. Отже, застосування цифрових технологій в правосудді в Україні є не лише інструментом підвищення ефективності судових процедур, а й важливим чинником інтеграції у європейський правовий простір.

Висока актуальність обраної теми зумовлена тим, що цифровізація стає одним із ключових чинників модернізації сучасних правових систем і безпосередньо впливає на забезпечення доступу до правосуддя. У науковому дискурсі ця проблематика розглядається в різних площинах: від електронного документообігу та використання електронних доказів і довіреностей – до розвитку електронної комерції, упровадження відеоконференцій у судових засіданнях, застосу-

¹ ДСА затвердила концепцію ЄСІКС – у правосудді планують використати штучний інтелект. *Судова влада України*. 05.05.2025. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/329958-gsa-utverdila-kontseptsiyu-esiks-v-pravosudii-planiruyut-ispolzovat-iskusstvennyy-intellekt#google_vignette

² Пампура М. Цифровізація судочинства: ключові завдання. *Юридична газета*. 15.11.2024. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/cifrovizaciya-sudochinstva-klyuchovi-zadannya.html>

вання елементів штучного інтелекту в судовій діяльності та функціонування підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), зокрема «Електронного суду». Ці напрями стали предметом дослідження багатьох українських науковців, серед яких: Берназюк Я. О., Голубєва Н. Ю., Дяченко С. В., Кабальський Р. О., Каламайко А. Ю., Карпюєва Р. В., Мелянчук М., Моїсєєнко Д. М., Павлова Ю. С., Перунова О. М., Приведенцев О. Г., Ратушна Б. П., Савчук В. С., Чванкін С. А., Штабська Х. Д. та інші.

Разом із тим, стрімке впровадження інноваційних технологій у судочинство супроводжується значними викликами: недосконалістю нормативного регулювання, складністю технічної інтеграції цифрових рішень у щоденну практику судів, відсутністю єдиних стандартів безпеки даних та неоднозначністю правозастосування. Окрім того, у наукових колах триває обговорення того, наскільки цифровізація впливає на зміст і форму правових процедур, а також яким чином вона співвідноситься з процесуальними гарантіями. Наявні праці зосереджуються переважно на окремих технічних чи організаційних аспектах роботи судів, що не дозволяє розкрити повною мірою системний характер цих змін та ускладнює вироблення стратегії їх послідовного впровадження й розвитку¹. Це зумовлює необхідність більш глибокого дослідження цифрової трансформації правосуддя не лише у внутрішньому, але й у порівняльному вимірі.

Зокрема, досвід окремих зарубіжних країн демонструє різні моделі й підходи до впровадження електронного правосуддя. Так, Китай активно експериментує зі створенням «інтернет-судів» і застосуванням штучного інтелекту в судових процедурах. У Німеччині наголос робиться на поступовій цифровізації документообігу та впровадженні електронних доказів із суворим дотриманням процесуальних гарантій. У США цифрові технології насамперед орієнтовані на розширення доступу до правосуддя шляхом онлайн-платформ для вирішення спорів та використання відкритих баз судових рішень. У країнах Латинської Америки (зокрема, Бразилії та Чилі) акцент робиться на електронних сервісах для громадян та на прозорості діяльності судів.

У сучасних дослідженнях доступу до правосуддя застосовується міждисциплінарний підхід, що поєднує юридичний, соціологічний та

¹ Штабська Х. Теоретичні підходи до визначення поняття та ознак цифровізації системи судоустрою України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. Т. 3. С. 470–472.

технологічний аналіз. Зокрема, роботи М. Каппеллетті та Б. Гартмана (*Access to Justice*, 1978) започаткували глобальну дискусію щодо різних «хвиль» розширення доступу до правосуддя, яка залишається актуальною й сьогодні, особливо у контексті цифрової трансформації судових систем¹.

З урахуванням вищенаведеного, метою даного дослідження є компаративістський аналіз ролі цифрових технологій у забезпеченні доступу до правосуддя в Україні та зарубіжних країнах, а також виявлення переваг і ризиків цифровізації, окреслення перспектив функціонування національних систем «ЄСІТС», «ЄСІКС» та практики застосування технологій штучного інтелекту в судочинстві іноземних країн.

Застосування порівняльно-правового методу вивчення доступу до правосуддя дозволяє зіставляти практики різних країн, оцінювати їх ефективність та визначати найбільш оптимальні підходи для національної системи. Це особливо важливо у зв'язку з постійним розвитком цифрових технологій, впровадження яких неможливе без врахування культурних, правових та соціально-економічних особливостей конкретної держави. Для України застосування порівняльного методу набуває особливого значення в умовах євроінтеграційних процесів, оскільки він дозволяє гармонізувати національні механізми з європейськими стандартами та враховувати передовий досвід держав-членів ЄС.

Теоретико-правові основи доступу до правосуддя

Ефективні правові механізми врегулювання спорів становлять одну з базових передумов стабільного функціонування демократичного суспільства. Одним із фундаментальних прав, визнаних ключовою конституційною цінністю більшістю сучасних держав, є право на доступ до правосуддя. Це право виступає однією з основних гарантій реалізації прав і свобод людини та громадянина, без якого неможливе забезпечення принципу верховенства права².

¹ Garth, B. G., & Cappelletti, M. (1978). *Access to Justice: The Newest Wave in the World-wide Movement to Make Rights Effective*. *Buffalo Law Review*. 27(2). 181–200. URL: <https://digitalcommons.law.buffalo.edu/buffalolawreview/vol27/iss2/1/>

² Бурий В. О. Право на доступ до правосуддя як одна з передумов забезпечення інших прав і свобод людини. Наукові записки НаУКМА. 2018. Т. 1. С. 25.

Доступ до правосуддя забезпечує можливість будь-якої особи звертатися до судових органів та інших механізмів правосуддя, а також брати активну участь у розгляді спору та процесуальних дій на всіх його етапах. У сучасних демократичних суспільствах це поняття набуває дедалі більшого значення як у національній, так і в міжнародній практиці, стаючи ключовим елементом організації та функціонування судової влади. У найширшому розумінні доступ до правосуддя включає право на звернення до незалежного та неупередженого суду, отримання справедливого розгляду справи у розумні строки, а також ефективне виконання судових рішень. Він охоплює не лише формальне право на подачу позову, а й комплекс умов, що забезпечують його реальну ефективність: процесуальні гарантії, організаційні механізми роботи судів, рівність сторін у процесі, відсутність дискримінаційних бар'єрів і забезпечення виконання рішень.

Попри широку наукову дискусію, єдиного визначення поняття «доступ до правосуддя» не вироблено. Більшість дослідників пов'язує його з правом на звернення до суду, розглядаючи це явище як окрему концепцію, принцип або самостійне право. Втім, зокрема представники італійської школи права, підкреслюють, що суттєвим елементом доступу до правосуддя є не лише сам факт звернення до суду, але й розгляд справи відповідно до офіційно визнаних принципів справедливості¹. Таким чином, у світовій науці спостерігається тенденція трансформації правових норм доступу до суду від формальних процедур до забезпечення справедливого результату.

За слушним зауваженням Кельбья С. Г., право на доступ до правосуддя є одночасно і процесом, і метою, що забезпечує реальну дієвість верховенства права. Воно створює умови для користування іншими правами, дозволяє громадянам захищати інтереси, відшкодовувати завдану шкоду та брати участь у судових провадженнях².

У свою чергу окремі міжнародно-правові акти детально регламентують право на доступ до суду. Важливе значення мають Конвенція про статус біженців (1951 р.), Конвенція про статус апатридів (1954 р.), а також практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), який

¹ Access to Justice as a Human Right. Oxford University Press URL: <http://www.wildy.com/isbn/9780191018657/access-to-justice-as-a-human-right-ebook-oxford-university-press>.

² Кельбья С. Г. Доступ до правосуддя як елемент правовладдя у сучасній демократичній державі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Т. 83/1. Вип. 83: ч. 1. С. 59-64.

неодноразово підтверджував фундаментальний характер цього права, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод¹. А саме, відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції кожна особа має право на справедливий і відкритий розгляд своєї справи незалежним і безстороннім судом упродовж розумного строку, якщо йдеться про спори щодо цивільних прав та обов'язків або про обґрунтованість кримінального обвинувачення.

Право на доступ до суду охоплює можливість ініціювати провадження та користуватися всіма процесуальними гарантіями – відкритістю, справедливістю й розглядом у розумні строки. ЄСПЛ підкреслює, що верховенство права передбачає не декларативний, а практичний і ефективний доступ до правосуддя, який складається з трьох елементів: подання позову й розгляд справи, остаточність рішення та його своєчасне виконання².

У своїх рішеннях (*Golder v. the United Kingdom* (1975)³, *Airey v. Ireland* (1979)⁴ та *Kreuz v. Poland* (2001)⁵) ЄСПЛ визначив, що право на доступ до суду не може обмежуватися формальною можливістю подати позов, а держава зобов'язана усувати надмірні фінансові та процесуальні бар'єри. Так, у справі *Golder v. the United Kingdom* (1975) Суд наголосив, що стаття 6 Конвенції втрачає сенс без гарантії права на судовий розгляд, закріпивши фундаментальний характер права на доступ до суду, яке включає можливість звернення з позовом щодо цивільних прав та обов'язків⁶.

Сучасна наука чітко розмежовує поняття «право на судовий захист» і «право на доступ до правосуддя». Перше зосереджується на

¹ Кельба С. Г. Доступ до правосуддя як елемент правовладдя у сучасній демократичній державі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Т. 83/1. Вип. 83: ч. 1. С. 61.

² Кабальський Р. О. Цифровізація цивільного судочинства в умовах правового режиму воєнного стану як засіб реалізації принципу доступу до правосуддя. *The Journal of Eastern European Law. Журнал східноєвропейського права*. 2024. Т. 128. С. 119.

³ Рішення ЄСПЛ «Голдер проти Сполученого Королівства» (*Golder v. The United Kingdom*) від 21 лютого 1975 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO0591>

⁴ Рішення ЄСПЛ «Ейрі проти Ірландії» (*Airey v. Ireland*) від 9 жовтня 1979 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO0540>

⁵ Рішення «Креуз проти Польщі» (*Kreuz v. Poland*) від 19 червня 2001 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SO0258>

⁶ Кабальський Р. О. Цифровізація цивільного судочинства в умовах правового режиму воєнного стану як засіб реалізації принципу доступу до правосуддя. *The Journal of Eastern European Law. Журнал східноєвропейського права*. 2024. Т. 128. С. 119.

відновленні вже порушених прав особи, тоді як друге охоплює ширший спектр гарантій, включно з альтернативними процедурами вирішення спорів. Наприклад, стаття 9 Орхуської конвенції прямо передбачає можливість захисту прав як у судових, так і в позасудових механізмах. Це свідчить про розширене коло суб'єктів, які можуть реалізовувати право на доступ до правосуддя¹.

Вказана Конвенція підтверджує, що цим правом користуються не тільки особи, чиї права безпосередньо порушені, але й більш широкі соціальні групи. Схожий підхід закріплений у Конвенції про права осіб з інвалідністю, яка покладає на держави обов'язок забезпечити особам з інвалідністю рівні умови доступу до правосуддя на всіх етапах провадження – від збирання доказів до проголошення рішення. У цьому контексті право на доступ до суду невіддільно пов'язане з принципом рівності перед судом².

Ідея рівності при реалізації права на правосуддя послідовно підтримується у практиці міжнародних органів: Міжамериканської комісії з прав людини, Комітету ООН з прав людини, Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок, Комітету з економічних, соціальних і культурних прав тощо. Така послідовність свідчить про універсальність цього права й його ключове значення для системи захисту прав людини.

Додатковим підтвердженням є дані World Justice Project (WJP), який у межах щорічного індексу Rule of Law Index оцінює рівень доступу до правосуддя. Критерії охоплюють фінансову доступність, можливість скористатися правовою допомогою, відсутність дискримінації, своєчасність розгляду та реальне виконання рішень³. У 2023 році Україна посіла 89 місце серед 142 держав, суттєво поступаючись країнам Центральної та Східної Європи.

Цікавим є досвід Верховного Суду Індії, який визнає право на доступ до правосуддя складовою права на життя, закріпленого у ст. 21 Конституції, а також елементом конституційного права на рівність

¹ Кельбя С. Г. Доступ до правосуддя як елемент правовладдя у сучасній демократичній державі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Т. 83/1: Вип. 83; ч. 1. С. 63.

² Москаль Р. М. Вимоги верховенства права стосовно доступу до правосуддя. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 2 (115). С. 39

³ Бурий В. О. Право на доступ до правосуддя як одна з передумов забезпечення інших прав і свобод людини. *Наукові записки НаУКМА*. 2018. Т. 1. С. 26.

перед законом і рівний захист прав¹. Суд підкреслив необхідність забезпечення незалежного й компетентного органу для розгляду скарг (суд, трибунал, комісія), територіальної й фінансової доступності правосуддя, а також розгляду справ у розумні строки².

В Україні конституційні гарантії доступу до правосуддя закріплені в статті 55 Конституції, яка гарантує право на судовий захист, а також у статті 4 Цивільного процесуального кодексу, що визначає порядок звернення до суду для відновлення чи захисту порушених прав. Це свідчить про закріплення міжнародних стандартів у національному законодавстві та підтверджує прагнення України до формування ефективної системи судового захисту.

Разом з тим, у XXI столітті цифровізація стає одним із ключових факторів підвищення ефективності та доступності правосуддя. В Україні цей процес реалізується через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційну систему (ЄСІТС), зокрема підсистему «Електронний суд», яка забезпечує онлайн-подання документів, доступ до електронних рішень, а також можливість дистанційної участі у судових засіданнях. Подібні рішення широко впроваджуються й у зарубіжних країнах: наприклад, у Німеччині активно використовуються цифрові платформи для електронного обміну процесуальними документами, у Китаї функціонують так звані «інтернет-суди», а у США – системи електронного фіксування судових матеріалів. Практика доводить, що цифрові інструменти оптимізують судочинство, знижують витрати часу і ресурсів та розширюють можливості громадян у доступі до правосуддя³.

Таким чином, сучасне розуміння доступу до правосуддя охоплює три взаємопов'язані складові: право на звернення до суду, право на справедливий і своєчасний розгляд справи незалежним судом та право на виконання судового рішення. Ефективність цього права визнається не лише формальними процедурами, але й наявністю діс-

¹ Access to Justice is a fundamental right guaranteed under Article 14 & 21 of Constitution: SC Constitution Bench [Read Judgment] [Electronic resource]. Mode of access: <http://www.livelaw.in/access-justice-fundamental-right-guaranteed-article-14-21-constitution-sc-constitution-bench>. – Title from the screen.

² Бурий В. О. Право на доступ до правосуддя як одна з передумов забезпечення інших прав і свобод людини. *Наукові записки НаУКМА*. 2018. Т. 1. С. 25.

³ OECD Online Dispute Resolution Framework: від 09.10.2024. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-online-dispute-resolution-framework_325e6edc-en.html.

вих механізмів його практичної реалізації. Сьогодні дедалі більшого значення набуває вплив цифрових технологій на забезпечення цих гарантій: вони підвищують прозорість та інклюзивність судової влади, сприяють зменшенню бюрократичних бар'єрів та забезпечують участь сторін навіть за умов надзвичайних ситуацій – війни, пандемії чи територіальної віддаленості.

Водночас впровадження цифрових рішень ставить перед державою нові виклики, пов'язані з інформаційною безпекою, захистом персональних даних, а також дотриманням принципів змагальності та рівності сторін. Поєднання міжнародних і національних стандартів у цій сфері формує підґрунтя для подальшого вдосконалення судової системи України. Саме тому розвиток цифрових технологій у сфері правосуддя постає як наступний ключовий етап у забезпеченні реального доступу до правосуддя, що потребує ґрунтовного аналізу.

Розвиток цифрових технологій у сфері правосуддя

У сучасному світі цифрова трансформація охоплює всі ключові сфери суспільного життя, і правосуддя не є винятком. У різних країнах цей процес має власну динаміку та специфіку, проте його загальні закономірності залишаються подібними. Як правило, цифровізація судочинства починається зі створення відкритого онлайн-доступу до законодавчих актів, судових рішень і прецедентів, формування електронних баз даних та пошукових систем, а також запровадження уніфікованих шаблонів процесуальних документів. Наступними етапами стають впровадження електронного інформування учасників процесу про дату та час судових засідань, розбудова внутрішніх систем електронного документообігу та інтеграція окремих цифрових платформ у єдине середовище. Логічним завершенням цього шляху є формування моделі правосуддя, здатної функціонувати у віддаленому форматі, коли всі етапи судового процесу можуть здійснюватися онлайн¹.

Ідея електронного правосуддя виникла як відповідь на потребу подолати тривалість судових процедур, надмірну бюрократію та високі адміністративні витрати. Перші ініціативи у цьому напрямі

¹ Голубева Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. С. 5.

розпочалися наприкінці XX століття у зв'язку з появою електронних архівів та автоматизованих систем документообігу (в Західній Європі та Північній Америці)¹. Подальший розвиток інтернету та мобільних технологій дав можливість перейти від часткової автоматизації до комплексних електронних платформ, які забезпечують повноцінне функціонування правосуддя. У світовому контексті можна виокремити кілька ключових тенденцій: перехід від локальних технічних рішень до єдиних інформаційних систем², інтеграція цифрових сервісів для учасників процесу та поява дистанційних форм участі у судових засіданнях³.

В Україні розвиток цифрових технологій у сфері правосуддя має власну динаміку та особливості, проте загалом відповідає глобальним тенденціям. Одним із перших напрямів став електронний документообіг, що дозволив суттєво скоротити час між поданням процесуальних документів і їхнім розглядом, зменшити ризики втрати матеріалів справи та забезпечити прозорість усіх процедур. Важливим кроком уперед стало запровадження відеоконференцій, які уможливили дистанційну участь у судових засіданнях. Цей інструмент особливо актуалізувався у період пандемії COVID-19, а згодом і в умовах воєнного стану, коли фізичний доступ до судів був обмежений або неможливий, а дистанційні засідання стали єдиним способом гарантувати безперервність судочинства.

Подальшого розвитку набули електронні судові кабінети – спеціалізовані онлайн-платформи, що надали можливість учасникам процесу подавати документи, отримувати повідомлення та відстежувати стан справ у режимі реального часу. Водночас автоматизований розподіл справ між суддями став важливим запобіжником, який підвищує рівень прозорості та знижує ризик корупційного впливу. Як свідчить практика Європейського Союзу, такі інструменти суттєво знижують ризики корупційного впливу та сприяють підвищенню довіри суспільства до судової влади⁴.

¹ Кабальський Р. О. Цифровізація цивільного судочинства в умовах правового режиму воєнного стану як засіб реалізації принципу доступу до правосуддя. *The Journal of Eastern European Law. Журнал східноєвропейського права*. 2024. Т. 128. С. 121.

² Supreme People's Court of China. *Provisions on Several Issues Concerning the Trial of Cases by Internet Courts*, 2018.

³ OECD. *Access to Justice and the Digitalisation of Justice Systems*. OECD Publishing, 2021.

⁴ European e-Justice Portal. *Digitalisation of Justice in the EU*. 2023.

Впровадження цифрових технологій істотно трансформує і роль учасників судового процесу. Для суддів електронні інструменти означають можливість оптимізувати робочий час, зменшити кількість технічних операцій та зосередитися на змістовному аналізі справ. Адвокати отримують доступ до швидких і зручних механізмів електронної комунікації, що дозволяє скоротити час підготовки документів та мінімізувати процесуальні ризики. Для сторін процесу цифровізація передусім означає спрощений доступ до правосуддя: дистанційна участь у засіданнях, електронне відстеження справ і цифрові повідомлення значно знижують бар'єри для звернення до суду. Громадськість, своєю чергою, отримує додаткові інструменти контролю за діяльністю судів завдяки відкритим реєстрам судових рішень, онлайн-публікаціям та трансляціям засідань.

Таким чином, розвиток цифрових технологій у сфері правосуддя в Україні засвідчує, що вони є не лише інструментом оптимізації процедур, але й чинником демократизації судової системи. Вони забезпечують більш рівний доступ до правосуддя, підвищують прозорість і підзвітність судової влади, зменшують корупційні ризики та формують новий рівень довіри суспільства до судів. Водночас національний досвід цифровізації варто аналізувати у ширшому контексті, зіставляючи його з практиками інших країн. Це дає змогу виявити ефективні рішення, уникнути можливих ризиків і виробити стратегію подальшого розвитку. Саме тому у наступному розділі буде розглянуто міжнародний досвід цифрової модернізації правосуддя, який відкриває нові перспективи для адаптації української судової системи до світових стандартів.

Міжнародний досвід забезпечення доступу до правосуддя через цифрові технології

У сучасному світі цифровізація правосуддя стала глобальною тенденцією, яка охоплює практично всі правові системи. Країни з різним рівнем економічного розвитку й правової культури виробляють власні моделі цифрової трансформації судочинства, водночас орієнтуючись на міжнародні стандарти та кращі практики. Порівняльний аналіз дозволяє виявити як універсальні риси цифровізації, так і національні особливості її впровадження.

Впровадження цифрових технологій у правосуддя є глобальною тенденцією. Міжнародні організації відіграють провідну роль у формуванні загальних стандартів цифровізації правосуддя. Рада Європи у своїх рекомендаціях неодноразово наголошувала, що цифрові інструменти мають слугувати підвищенню доступності та якості правосуддя, а не створювати нові бар'єри. Особливий акцент робиться на дотриманні принципів рівності сторін, захисту персональних даних і забезпеченні прозорості судових процедур.

Європейська комісія з ефективності правосуддя Ради Європи у 2018 році ухвалила Європейську етичну хартію використання штучного інтелекту у судових системах (СЕРЕІ, 2018), яка поєднує ідею ефективності цифрових інструментів із гарантіями прав людини. Аналогічну позицію послідовно висловлював і ЄСПЛ, наголошуючи, що застосування новітніх технологій не повинно обмежувати змагальність, рівність сторін і публічність процесу.

Організація Об'єднаних Націй у рамках своєї діяльності в галузі прав людини підкреслює необхідність використання цифрових технологій для розширення доступу до правосуддя в глобальному масштабі, зокрема для соціально вразливих груп та осіб, що перебувають у віддалених регіонах. У Міжамериканській комісії з прав людини простежується спільна позиція: цифровізація має поєднувати ефективність із дотриманням фундаментальних прав людини¹.

Ініціативи Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) систематично досліджують вплив цифровізації на якість правосуддя. У звітах Організації підкреслюється, що сучасні технології здатні не лише зменшити навантаження на судову систему, а й підвищити довіру громадян до судової влади за умови відповідального впровадження та дотримання правових гарантій².

Європейський Союз є одним із лідерів у розбудові цифрового правосуддя, що визначається як пріоритет у рамках формування єдиного простору свободи, безпеки та правосуддя. Нормативне підґрунтя

¹ Кельб С. Г. Доступ до правосуддя як елемент правовладдя у сучасній демократичній державі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024. Т. 83/1. Вип. 83: ч. 1. С. 63

² OECD. The Digitalisation of Justice Systems. OECD Policy Brief. Paris: OECD Publishing, 2021. URL: <https://www.oecd.org>

цього процесу становлять численні акти ЄС, зокрема Стокгольмська програма «Відкрита та безпечна Європа, яка слугує своїм громадянам і захищає їх» (2010/С 115/01), де підкреслюється значення електронного правосуддя як засобу спрощення доступу до судових процедур¹.

У «Європейській стратегії електронного правосуддя» визначено завдання щодо впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у судові системи. Це дозволяє підвищувати ефективність роботи судів, забезпечувати взаємодію між правоохоронними та судовими органами держав-членів, а головне – гарантувати громадянам доступність правосуддя². Одним із ключових інструментів реалізації стратегії став Європейський портал електронного правосуддя (European e-Justice Portal), створений як універсальна платформа для пошуку правової інформації, подання документів у транскордонних спорах та доступу до механізмів альтернативного вирішення спорів. Портал функціонує 23 офіційними мовами ЄС і охоплює чотири групи користувачів: громадян, бізнес, адвокатів і судову систему.

Європейська платформа e-Justice забезпечує доступ до правових систем країн-членів, судової практики, реєстрів та сервісів взаємодії громадян і юридичних осіб із судами³. Вона полегшує отримання інформації про національні судові процедури, подання запитів щодо транскордонних спорів та доступ до альтернативного вирішення спорів.

Окрім порталу, у ЄС впроваджено низку технологічних інструментів⁴:

- ELI (European Legislation Identifier) – система ідентифікації законодавчих актів ЄС та національного права;
- Ідентифікатор європейського прецедентного права – база рішень Суду ЄС, судів держав-членів і міжнародних юрисдикцій;

¹ Голубева Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. С. 26.

² European e-Justice Strategy. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament and the European Economic and Social Committee of 30 May 2008 – Towards a European e-Justice Strategy. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGIS-SUM%3Ajl0007>

³ European e-Justice Portal. 2025. URL: https://e-justice.europa.eu/_en

⁴ Голубева Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. С. 26.

- e-CODEX – захищена система електронного документообігу між судами країн ЄС¹.
- Європейська Комісія продовжує розширювати цю ініціативу, реалізуючи стратегію 2024–2028 років із запровадження електронного спілкування у сферах цивільного, кримінального та комерційного правосуддя².

Важливу роль у сфері міжнародного співробітництва відіграє Європейська судова мережа (EJN), створена рішенням Ради ЄС 98/428/JHA та закріплена Рішенням Ради 976/JHA (2008)³. Її завданням є посилення взаємодії у кримінальних справах та обмін правовою інформацією. У 2016 р. було створено спеціалізовану Європейську мережу з питань кіберзлочинності (EJCN), яка об'єднує прокурорів і слідчих суддів для координації у сфері кібербезпеки.

На рівні окремих держав-членів ЄС запроваджуються власні цифрові сервіси, які інтегруються з європейською системою. У Франції запроваджено систему e-Barreau, яка забезпечує електронний обмін документами між адвокатами та судами. Її правову основу становлять зміни до Цивільного процесуального кодексу та нормативні акти, що закріпили обов'язкове використання електронного зв'язку в апеляційних інстанціях (з 2011 р.), а також положення щодо кваліфікованого електронного підпису (ст. 1316–4 ЦК Франції). Окрім того, у Франції було створено портал Télérecours, що дозволяє в електронному форматі подавати апеляційні скарги та інші процесуальні документи. У Німеччині діє Elektronischer Rechtsverkehr, що забезпечує електронний документообіг на основі цифрового підпису та регулюється § 130a Цивільного процесуального кодексу, Законом «Про модернізацію судочинства» (Justizmodernisierungsgesetz, 2005) та іншими актами. З 2018 року електронне подання стало обов'язковим для всіх судів і прокуратур, що передбачено Законом про спри-

¹ European Commission. Communication on the digitalisation of justice in the European Union and proposal for an e-CODEX regulation. Brussels, 2021. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/digitalisation-justice/communication-digitalisation-justice-european-union-and-proposal-e-codex-regulation_en

² Council of the European Union. EU takes important step towards digitalisation of justice systems Brussels, 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/12/08/eu-takes-important-step-towards-digitalisation-of-justice-systems/>

³ The European Judicial Network in criminal matters (EJN). URL: <https://www.ejn-crimjust.europa.eu/ejn/PartnersDetail/EN/3>

яння електронним правовідносинам із судами (2013) та Регламентом ERVV (2017)¹.

В Іспанії розвиток цифрового судочинства розпочався з прийняття Органічного закону № 16/1994 та подальшого Закону 11/2007 про електронний доступ громадян до державних послуг. План модернізації правосуддя (2008) передбачив широке застосування ІКТ у судових установах. Нині понад 90% адміністративних процедур з органами влади здійснюється в електронному форматі, що істотно підвищує ефективність роботи судів.

Показовим прикладом цифровізації у європейській практиці стало впровадження в Суді Європейського Союзу системи e-Curia (2011 р.), яка забезпечила електронний обмін процесуальними документами між учасниками процесу, представниками сторін, а також національними судами та трибуналами². Уже у 2017 році 83 % усіх подань здійснювалися через цю платформу, що підтвердило ефективність повної відмови від паралельного паперового документообігу та зручність використання системи³. Як наслідок, з 1 грудня 2018 року e-Curia стала єдиним каналом подання та отримання документів у Суді ЄС, включно з терміновими процедурами, що було закріплено змінами до Регламенту Загального суду (Рішення від 11.07.2018) та рішенням Суду ЄС від 16.10.2018⁴. Норми поширюються як на Загальний суд, так і на суди, створені Судом ЄС, допускаючи обмежені винятки у випадку технічної неможливості користування системою.

В Естонії – країні, яка вважається лідером цифрових перетворень у Європі, – судова система інтегрована в єдину державну платформу електронного врядування “e-Governance”, що дозволяє громадянам відстежувати справи, подавати документи й брати участь у засідан-

¹ Голубева Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. С.46.

² Голубева Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. С.42.

³ The Court of Justice of the European Union [Сайт]. URL: http://curia.europa.eu/jcms/jcms/P_78957

⁴ ‘e-Curia’ becomes the only means of exchange of legal documents between parties’ representatives and the General Court with effect from 1 December 2018. The Court of Justice of the European Union. URL: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2018-10/cp180157en.pdf>

нях дистанційно¹. Наприклад, через систему e-File забезпечується повний електронний документообіг і доступ до судових справ в режимі реального часу².

У США цифровізація судової системи розпочалася з Акту про пришвидшений розгляд справ (Speedy Trial Act, 1974), що стимулювало створення електронних інструментів контролю за процесуальними строками³. Пізніше впроваджено системи COURTRAN та CM/ECF, а до початку 2000-х вони стали універсальними для всіх федеральних судів. У 2004 р. систему поширено на апеляційні суди, а сучасна версія NextGen забезпечує єдиний обліковий запис для роботи з усіма судами⁴.

Для доступу громадськості функціонує система PACER (Public Access to Electronic Records), яка надає інформацію про сторони, хід справ, судові рішення та аудіозаписи засідань⁵. У різних штатах діють власні системи, наприклад Odyssey та онлайн-суди дрібних позовів. Пандемія COVID-19 значно прискорила цифрову трансформацію, зробивши онлайн-засідання звичним явищем.. Основними ж платниками виступають великі корпорації та фінансові установи, які масово збирають дані для аналітики.

У Канаді застосовується стратегічний поетапний підхід. Важливим елементом є Civil Resolution Tribunal (CRT) у провінції Британська Колумбія – перший повністю онлайн-трибунал для цивільних спорів. Діяльність CRT демонструє, що цифрові технології можуть значно розширити доступ до правосуддя, особливо для соціально вразливих груп населення⁶. Його процедура передбачає три етапи: онлайн-переговори, посередництво (фасилітацію) та ухвалення рішення, що має силу судового акта й виконується у провінційному суді. Для користувачів створено спеціальний інструмент Solution

¹ e-Estonia. Justice and Public Safety: Estonia's digital solutions in judicial proceedings. 2025. URL: <https://e-estonia.com/solutions/e-governance/justice-public-safety/>

² Courts Data Solutions. Analysing Estonia's approach to digitising judicial systems 2023. URL: <https://courtsdatasolutions.com/analysing-estonias-approach-to-digitising-judicial-systems/>

³ Голубева Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. С. 23.

⁴ Голубева Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. С. 24.

⁵ Public Access to Court Electronic Records (PACER) [Сайт]. URL: <https://www.pacer.gov/>

⁶ Civil Resolution Tribunal (CRT) [Електронний ресурс]. URL: <https://civilresolutionbc.ca>

Explorer, який допомагає зорієнтуватися у можливих способах вирішення спору.

Паралельно у Британській Колумбії діє сервіс Court Services Online (CSO), що забезпечує електронне подання документів (eFiling), доступ до матеріалів справ (eSearch), друк документів та перегляд судових розкладів. Важливим є і функціонування порталу CanLII (Canadian Legal Information Institute), який надає відкритий доступ до судових рішень та законодавства Канади. Це сприяє підвищенню прозорості судочинства і полегшує громадянам та юристам орієнтацію в правовій системі.

Регіон Азії займає особливу позицію у світовому розвитку цифрових технологій у сфері правосуддя, поєднуючи швидкі темпи технологічних інновацій із трансформацією правових систем. Одним із піонерів у цьому напрямку став Сінгапур, де ще у 1990-х роках почали формуватися «розумні суди» (smart courts), що застосовують алгоритми штучного інтелекту для оптимізації процесуальних дій та прогнозування результатів розгляду справ¹. Згідно з рейтингами ООН у сфері державного управління, вже у 2014 році Сінгапур був визнаний взірцевою державою щодо реалізації електронного урядування, що підтвердило його лідерські позиції в цифровізації судочинства².

Перші кроки цифровізації судочинства в Сінгапурі були зроблені ще у 1997 році через систему Electronic Filing Service (EFS), що дозволяла сторонам подавати процесуальні документи в електронному вигляді. З 2000 року її використання стало обов'язковим у цивільних справах. Система забезпечувала автентифікацію за допомогою смарт-карт, автоматичну перевірку матеріалів та формування цифрової справи, а також інтегрувалася з Electronic Information Service, що надавала можливість відстежувати процесуальні дії в реальному часі. Важливою її складовою стали Pre-Trial Conferences, які проводилися дистанційно й сприяли досудовому врегулюванню спорів..

Подальшим етапом стала поява у 2013 році інтегрованої платформи eLitigation, що замінила EFS та об'єднала подання документів, управління матеріалами справ і комунікацію з судами. Доступ нада-

¹ Кабальський Р. О. Цифровізація цивільного судочинства в умовах правового режиму воєнного стану як засіб реалізації принципу доступу до правосуддя. *The Journal of Eastern European Law. Журнал східноєвропейського права*. 2024. Т. 128. С. 121.

² Голубева Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. 204 с.

вався юридичним фірмам та державним установам, а для її впровадження були внесені зміни до процесуального законодавства. Серед ключових новацій – централізована «поштова кімната» для обміну документами, стандартизовані електронні форми eForm, інтеграція з календарями слухань і внутрішніми системами юрфірм, а також автентифікація через SingPass ID, згодом заміненна на корпоративну систему CorpPass (2018 р.), що розмежувала особисту й професійну цифрову ідентифікацію. Усі документи підписуються цифровим підписом і визнаються офіційними електронними записами, що підвищило рівень захисту даних і довіру до системи.

На відміну від Сінгапуру, Китай обрав масштабний шлях цифровізації судової системи. Щороку тут розглядається близько 20 мільйонів справ, що зумовило необхідність автоматизації. У 2013 році була створена відкрита база China Judgements Online¹, а правову основу цифровізації забезпечили Закон про електронні підписи, Цивільний процесуальний кодекс та Закон про кібербезпеку.

У 2016 році було проведено перший дистанційний процес через месенджер WeChat, що дозволило розглядати адміністративні справи за лічені хвилини. Цей експеримент переріс у масштабний проєкт «Мобільний мікросуд», а згодом – у створення першого у світі онлайн-суду в Ханчжоу (2017 р.), спеціалізованого на спорах, пов'язаних з електронною комерцією та цифровими правовідносинами. Судові зали оснащені роботизованими помічниками та системами розпізнавання мови, що фіксують засідання у реальному часі². Подальший розвиток призвів до появи аналогічних судів у Пекіні та Гуанчжоу. Особливістю їхньої роботи стало проведення всіх процедур – від подання позову до винесення рішення – в онлайн-форматі, із трансляцією слухань у відкритому доступі. Судові зали оснащено системами розпізнавання голосу та роботизованими асистентами.

Китайський досвід також тісно пов'язаний з економічними реаліями: значна частина спорів виникає у сфері діяльності корпорації Alibaba, що обслуговує понад 500 млн користувачів і щорічно генерує мільярдні обсяги транзакцій. Тому поряд із державними судами функціонують внутрішні онлайн-процедури примирення між

¹ China Judgements Online [Сайт. URL: <http://wenshu.court.gov.cn/>]

² Мелянчук М. Цифровізація цивільного судочинства: новели та перспективи. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2025. № 129 (1). С. 41.

продавцями та покупцями, які є обов'язковими перед зверненням до суду¹.

У Бразилії Верховний федеральний суд застосовує систему VICTOR, яка скорочує первинний аналіз справ із 30 хвилин до 5 секунд, а Вищий суд правосуддя – систему SOKRAT, що групує справи за аналогією з попередньою практикою (Ferari & Becker, 2020)².

Таким чином, міжнародний досвід підтверджує, що цифровізація правосуддя не є одноразовою реформою, а передбачає постійний розвиток нормативної бази, інфраструктури та користувацьких сервісів. Для України цей досвід є особливо цінним з кількох причин:

- він дозволяє уникати типових помилок при впровадженні нових систем;
- дає можливість адаптувати найкращі практики (наприклад, багатомовність і доступність сервісів ЄС, баланс онлайн та офлайн у Канаді, швидкість і масштабність китайських інновацій);
- створює умови для інтеграції українського правосуддя в єдиний європейський і світовий цифровий простір.

Отже, цифрова трансформація правосуддя є не лише технічним завданням, а й стратегічним напрямом розвитку правової системи України, що потребує поєднання міжнародного досвіду з національними реаліями.

Український контекст цифровізації правосуддя

Цифровізація судочинства в Україні зумовлена не лише внутрішніми потребами правової системи, а й ширшими соціально-економічними трансформаціями. Загальна тенденція до дематеріалізації цивільного обороту, зростання практики укладання електронних договорів та цифрової комунікації у приватноправових відносинах закономірно спричинили появу нових процесуальних інститутів, зокрема інституту електронних доказів. Ще десять років тому звернення до суду для пересічних громадян залишалося надмірно бюрократизованим і

¹ Голубева Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. С. 82.

² Мелянчук М. Цифровізація цивільного судочинства: новели та перспективи. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2025. № 129 (1). С. 41.

тривалим, однак сучасні виклики – COVID-19, збройна агресія російської федерації, запровадження воєнного стану – зумовили потребу прискореної модернізації та внесення змін до вітчизняного законодавства.

Ідея запровадження електронного судочинства в Україні бере свій початок ще на початку 2000-х років. Саме тоді з'явилися перші ініціативи, спрямовані на цифрову трансформацію судової влади. Зокрема, у 2006 році було створено Єдиний державний реєстр судових рішень, а також запроваджено автоматизовану систему документообігу суду. Наступним етапом стала презентація у 2012 році Державною судовою адміністрацією України концепції «Електронного суду», яка почала реалізовуватися поступово – через окремі пілотні проекти та нормативно-правові акти.

Важливим кроком уперед стала нова редакція процесуальних кодексів 2017 року, що передбачала створення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС). Задекларовано, що ця система має стати базовим елементом для переходу до повністю безпаперового судочинства та забезпечити можливість вчинення процесуальних дій дистанційно. У 2019 році підсистема «Електронний суд» почала працювати в тестовому режимі, а з 2020 року її функціонування було поширено на всі місцеві та апеляційні суди.

Ще у 2012 році в Україні з'явилася можливість брати участь у судових засіданнях у форматі відеоконференцій. Однак справжнього поширення ця практика набула лише у 2020 році в умовах пандемії COVID-19, коли дистанційний розгляд справ став фактично єдиним способом забезпечення доступу до правосуддя. Спочатку відеозасідання відбувалися переважно за допомогою внутрішніх систем типу «суд–суд», однак у тому ж 2020 році було дозволено брати участь у засіданнях поза межами суду, використовуючи власні технічні засоби. Для цього впровадили платформу EasyCon, інтегровану з ЄСІТС, яка забезпечує авторизацію сторін через кваліфікований електронний підпис¹. До 2025 року практика відеоконференцій набула сталого характеру, хоча й досі супроводжується низкою проблем: нестабільним інтернет-з'єднанням, браком обладнання у частини судів та періодичними перебоями роботи системи.

¹ Голубєва Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід: монографія. Одеса: Фенікс, 2020. С. 185

Важливу роль у цифровізації відіграє державний портал «Дія», розвиток якого активно розпочався у 2020 році. Починаючи з 2021 року, через нього стали доступними послуги, пов'язані з виконавчим провадженням (перевірка боргів, відкриття проваджень), а також повідомлення щодо судових справ. З початком повномасштабної війни у 2022 році доступ до значної частини публічних реєстрів було обмежено, а учасників процесу орієнтували на дистанційні засідання та письмове провадження. Водночас саме в ці роки розпочалася поступова інтеграція «Дії» з ЄСІТС. У 2023–2025 роках користувачі отримали можливість автентифікуватися в електронному суді за допомогою «Дія.Підпису», а уряд анонсував розширення функціоналу до 2025 року: доступ до матеріалів справи, отримання судових рішень і повісток безпосередньо у додатку, push-сповіщення тощо. Таким чином, «Дія» поступово перетворюється на універсальний інструмент цифрової взаємодії громадян з органами правосуддя.

На сучасному етапі (2025 рік) система ЄСІТС забезпечує можливість подавати процесуальні документи онлайн, брати участь у судових засіданнях у режимі відеоконференцій, сплачувати судовий збір, відслідковувати рух справи, отримувати копії судових рішень і повістки в електронному форматі.

Новий етап розпочався із прийняттям Законів України № 3200-ІХ та № 3424-ІХ, якими до ГПК України, ЦПК України та КАС України було внесено положення про обов'язковість реєстрації електронних кабінетів у ЄСІТС для адвокатів, нотаріусів, виконавців, арбітражних керуючих, органів державної влади, які зареєстровані за законодавством України як юридичні особи, їх територіальних органів, органів місцевого самоврядування, інших юридичних осіб, зареєстрованих за законодавством України¹. Для фізичних осіб реєстрація залишилася добровільною, що створює певний дисбаланс, адже саме вони є головними учасниками, зокрема, цивільних спорів. Документи у справах за участю сторін, які мають електронні кабінети, суд надсилає виключно в електронній формі з можливістю отримання паперової копії на вимогу. При знеструмленні або технічних збоях передбачено резервний варіант – вручення документів у паперовій формі. В умовах воєнного стану ця проблема особливо загострилася: перебої з

¹ Ратушна Б. П. Елементи цифровізації в цивільному судочинстві України. Академічні візії. 2024. Т. 27. С. 1 URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/837/763>

електропостачанням і роботою серверів нерідко обмежували доступ до правосуддя, що вступало в суперечність із принципом юридичної визначеності.

Подальший розвиток цифровізації пов'язаний із розробкою нової Концепції ЄСІКС (2025 р.)¹, яка передбачає застосування штучного інтелекту для автоматизованого розподілу справ, аналізу судової практики, підготовки проєктів процесуальних документів і забезпечення екстериторіального розгляду справ. Очікується, що нова система буде інтегрована з «Дією», нотаріатом та іншими державними реєстрами, а її архітектура ґрунтуватиметься на відкритих стандартах.

Окремої уваги потребує питання впровадження штучного інтелекту у сфері правосуддя, яке поки що перебуває на стадії дискусій. Суддя Верховного Суду Ян Берназюк зазначає, що Верховний Суд позиціонує себе як «суд високих технологій» і розглядає перспективу використання алгоритмів для забезпечення єдності судової практики². Водночас практичного досвіду застосування ШІ в Україні поки немає. Натомість зарубіжний досвід демонструє перспективність його використання для первинного аналізу справ, обробки документів, визначення юрисдикції та прогнозування результатів. Разом із тим такі технології супроводжуються серйозними ризиками – відсутністю морального та емоційного елементів, які можуть призвести до формально законних, але несправедливих рішень, «ефектом чорного ящика» (неможливістю пояснити логіку рішення), упередженістю даних, технічними збоями та невизначеністю питання юридичної відповідальності³. Наразі немає чіткої відповіді, хто повинен нести відповідальність за помилкові рішення ШІ – розробник, адміністратор системи чи суд.

Таким чином, упровадження штучного інтелекту у цивільне судочинство вимагає поступовості, комплексного законодавчого регу-

¹ ДСА затвердила концепцію ЄСІКС – у правосудді планують використати штучний інтелект. Судова влада України. 05.05.2025. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/329958-gsa-utverdila-kontseptsiiu-esiks-v-pravosudii-planiruyut-ispolzovat-iskusstvennyy-intellekt#google_vignette

² Берназюк Я. Ера ШІ й роль верховних судів у цифровій трансформації правосуддя. *Юридична газета*. 25.05.2025. №4 (792). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/era-shi-y-rol-verhovnih-sudiv-u-cifrovii-transformacii-pravosuddya.html>

³ Мелянчук М. Цифровізація цивільного судочинства: новели та перспективи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2025. № 129 (1). С. 42

лювання та чітких механізмів контролю. Важливим є запровадження процедур оскарження алгоритмічних рішень, визначення відповідальних суб'єктів і забезпечення прозорості роботи систем. Лише за цих умов штучний інтелект зможе стати інструментом підвищення ефективності судочинства без загрози для принципів справедливості та верховенства права.

З урахуванням вищенаведеного, можна зазначити, що попри практичне функціонування ЄСІТС та запровадження нової Концепції ЄСІКС, цифровізація правосуддя в Україні стикається з низкою труднощів:

- технічних – перебої роботи ЄСІТС, низька якість інтернету у віддалених регіонах, брак сучасного обладнання;
- правових – неузгодженість норм законодавства, дублювання паперових і електронних процедур, відсутність чіткого регулювання застосування штучного інтелекту;
- етичних і соціальних – обмежений доступ до сервісів для людей без цифрових навичок чи необхідних пристроїв, ризики для кібербезпеки та захисту персональних даних;
- організаційних – недостатня готовність суддів і працівників судової системи до переходу на електронний формат роботи.

Таким чином, цифрові інструменти вже перестали бути експериментом і стали невід'ємною частиною функціонування судової влади. Водночас їхня ефективність значною мірою залежить від масштабних інвестицій, нормативної гармонізації та підвищення рівня цифрової грамотності користувачів.

Цифровізація правосуддя в Україні пройшла шлях від перших пілотних ініціатив до створення комплексних інформаційних систем, інтегрованих із державними електронними сервісами. Сьогодні «Електронний суд» та ЄСІТС стали ключовими інструментами забезпечення доступу до правосуддя, а впровадження «Дії» відкриває нові можливості для взаємодії громадян із судовою системою. Попри наявні технічні, правові й організаційні проблеми, цифрові технології поступово змінюють модель здійснення судочинства, роблячи її більш прозорою, оперативною та клієнтоорієнтованою. Подальший розвиток залежатиме від нормативної гармонізації, інвестицій у цифрову інфраструктуру, підвищення цифрової компетентності учасників процесу та обережного, поетапного впровадження штучного інтелекту.

Виклики, ризики та перспективи цифровізації доступу до правосуддя

Широке впровадження цифрових технологій у судову сферу створює не лише нові можливості, а й комплекс ризиків, які можуть поставити під загрозу реалізацію права на справедливий суд. Досвід України та зарубіжних держав свідчить, що трансформація правосуддя має здійснюватися з урахуванням технологічних, соціальних та правових обмежень.

Однією з найбільш актуальних проблем є цифрова нерівність. В Україні чимало громадян, особливо у сільських регіонах та серед старшого покоління, не мають достатніх технічних навичок чи доступу до інтернету. Це обмежує їхню можливість користуватися сервісами «Електронного суду» чи брати участь у відеоконференціях. Подібна ситуація спостерігається й у Канаді, де при впровадженні Civil Resolution Tribunal зберегли телефонні та поштові форми комунікації, щоб уникнути цифрової дискримінації. Європейський Союз також наголошує на необхідності «інклюзивної цифровізації», зокрема через безкоштовний доступ до судових порталів у судах і громадських установах.

Розширення цифрових сервісів у сфері правосуддя супроводжується ризиками витоку інформації та кібератак. В Україні неодноразово фіксувалися перебої у роботі ЄСІТС, що породжувало сумніви щодо належного захисту даних учасників процесу. У США та ЄС також приділяють значну увагу кіберзахисту: наприклад, система PACER (США) та платформа e-CODEX (ЄС) мають багаторівневу систему автентифікації та шифрування документів. У Китаї, де діють інтернет-суди, питання кібербезпеки залишається одним із найскладніших через обробку мільйонів цифрових справ щороку.

Окрім того, цифровізація створює ризик надмірної автоматизації процесів, що може призвести до «обезособлення» правосуддя. Наприклад, у Китаї активно використовуються алгоритми для автоматизованої підготовки рішень у простих справах, проте це викликає дискусії щодо збереження людського елементу та суддівського розсуду. В Україні також виникають побоювання, що повна електронізація може знизити рівень безпосереднього спілкування між судом і сторонами, що є важливою гарантією права на справедливий суд.

Європейський досвід свідчить про прагнення зберегти баланс: цифрові інструменти використовуються для оптимізації процедур, але ключові процесуальні дії залишаються під контролем судді.

Головним викликом цифровізації є пошук оптимального балансу між інноваціями та традиційними принципами правосуддя. У Канаді та країнах ЄС цифрові інструменти інтегруються у вже наявні правові механізми, не замінюючи їх повністю. В Україні ж система ще перебуває на етапі становлення, і тому важливо враховувати міжнародний досвід: поступове впровадження нових технологій, нормативне закріплення гарантій прав учасників процесу, забезпечення альтернативних офлайн-каналів доступу.

Аналіз міжнародного досвіду доводить, що цифровізація правосуддя є незворотним процесом, який вимагає зваженого та комплексного підходу. Для України, де вже здійснено певні кроки у створенні Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, особливе значення має не лише подолання наявних викликів, пов'язаних із цифровою нерівністю, кіберзагрозами та ризиком «обезособлення» правосуддя, а й формування довгострокової стратегії розвитку у цій сфері.

У цьому контексті корисним є звернення до кращих міжнародних практик. Європейський Союз демонструє ефективність інтеграції національних електронних систем у загальноєвропейські платформи, що забезпечує прозорість і уніфікацію процедур. Канадський досвід вчить поєднувати цифрові сервіси з традиційними каналами доступу, аби гарантувати інклюзивність і не допустити цифрової дискримінації. Сінгапурський приклад переконливо свідчить про важливість побудови інтегрованих систем електронного документообігу, які охоплюють увесь цикл роботи з матеріалами справи. Китай, зі свого боку, демонструє потенціал масштабного використання інтернет-судів для розгляду справ із високим навантаженням, що дозволяє розвантажити судову систему та зробити її доступнішою для мільйонів громадян. Усі ці практики можуть стати корисними орієнтирами для України за умови їх адаптації до місцевих реалій.

Разом із тим, цифровізація правосуддя неможлива без належної законодавчої бази. Важливим кроком у цьому напрямі є вдосконалення процесуальних кодексів із чітким визначенням статусу електронних доказів, цифрового підпису та порядку проведення онлайн-слухань. Необхідним видається й прийняття спеціального закону про електро-

не правосуддя, який закріпить основні принципи, стандарти безпеки та гарантії доступу. Паралельно має бути посилено законодавство у сфері захисту персональних даних відповідно до європейських стандартів, а також внесено зміни до кримінального процесуального законодавства, що врегулюють особливості онлайн-розгляду справ, зокрема тих, що стосуються неповнолітніх.

Особливу увагу слід приділити інклюзивності правосуддя в цифрову епоху. Досвід інших країн переконує, що для забезпечення рівного доступу громадян необхідно створювати державні пункти доступу до електронних сервісів у судах та адміністративних центрах, проводити програми цифрової освіти для населення та професійної спільноти, а також зберігати альтернативні канали комунікації для тих, хто з об'єктивних причин не може користуватися сучасними технологіями. Не менш важливою є адаптація електронних систем до потреб маломобільних груп населення та осіб із інвалідністю, що дозволить не допустити їхнього виключення із системи правосуддя.

Якщо ж говорити про майбутні тенденції, то очевидним є посилення ролі штучного інтелекту, який уже сьогодні використовується для підготовки процесуальних документів і прогнозування результатів судових спорів. У перспективі розвиток онлайн-судів може забезпечити швидке вирішення малозначних та типових справ, тоді як блокчейн-технології відкривають нові можливості для гарантування незмінності судових рішень і безпечного зберігання електронних доказів. Водночас розширення відкритих баз судових рішень сприятиме підвищенню прозорості й довіри до судової системи.

Таким чином, перспективи розвитку цифрового правосуддя в Україні полягають у поєднанні інноваційних технологій із дотриманням фундаментальних принципів справедливого суду. Використання найкращих практик ЄС, США, Канади, Сінгапуру та Китаю здатне не лише підвищити ефективність судочинства, а й зміцнити довіру суспільства до правової системи загалом.

Висновки

Поєднання аналізу національної практики з вивченням зарубіжного досвіду дозволяє не лише виявити переваги використання цифрових технологій у судовій системі, а й своєчасно ідентифікувати потенційні

ризика для забезпечення основоположних прав і свобод. Дослідження зарубіжного та національного досвіду свідчить, що цифровізація правосуддя є глобальною тенденцією, яка поступово витісняє традиційні паперові та бюрократизовані моделі судочинства, створюючи нові формати доступу до правосуддя. Застосування цифрових технологій не лише зменшує навантаження на судову систему, а й підвищує прозорість, відкритість і довіру суспільства до судової влади.

Європейський Союз демонструє зразок системності, де цифровізація правосуддя реалізується через поєднання наднаціональних платформ (e-Justice Portal, e-CODEX, European Legislation Identifier) із модернізаційними програмами держав-членів (e-Barreau у Франції, Elektronischer Rechtsverkehr у Німеччині, цифрові ініціативи Іспанії). Така модель дозволяє уніфікувати процедури, спростити транскордонну взаємодію судів і громадян, підвищити прозорість і довіру до правосуддя.

Сполучені Штати Америки є прикладом еволюційного розвитку цифрових сервісів – від запровадження централізованої системи доступу до судових матеріалів (PACER) у 1990-х роках до створення спеціалізованих платформ електронного судочинства, відеозв'язку та дистанційних слухань. Американський досвід демонструє, що навіть за умов федеративного устрою можна забезпечити уніфікований доступ до судових документів, а водночас залишити простір для експериментів на рівні окремих судів.

Канада обрала стратегічний шлях поетапного та збалансованого впровадження інновацій. З одного боку, створено унікальні інституції на кшталт Civil Resolution Tribunal, які довели ефективність онлайн-врегулювання спорів, а з іншого – збережено традиційні канали доступу до правосуддя. Це дозволило уникнути цифрової дискримінації та забезпечити інклюзивність правової системи. Ключовою особливістю канадської моделі є орієнтація на практичні потреби громадян і бізнесу, а також поєднання технологічних рішень із нормативними гарантіями.

Азійський контекст відзначається високою динамікою та різноплановістю. У Сінгапурі домінує інституційний підхід: від перших систем електронного подання документів (EFS) до сучасної eLitigation, що інтегрує весь цикл розгляду справ у цифровому форматі. Китай, у свою чергу, демонструє масштабність і технологічну амбіційність:

від онлайн-баз судових рішень і використання месенджерів у процесі до створення повноцінних інтернет-судів, орієнтованих на мільйони справ у сфері електронної комерції.

Вивчення цього досвіду має особливу цінність для України. По-перше, воно дозволяє уникати помилок, які вже були допущені іншими країнами, та зекономити час на формування власної стратегії. По-друге, воно дає змогу адаптувати найкращі практики до українських реалій – наприклад, багатомовність і доступність сервісів ЄС, баланс онлайн та офлайн у Канаді, масштабність китайських інновацій. По-третє, це створює умови для інтеграції української судової системи в європейський і глобальний цифровий простір, що особливо важливо в контексті євроінтеграційних прагнень держави.

Національний досвід України підтверджує, що цифровізація є не лише технічним, а й соціальним викликом. Перші кроки у створенні ЄСІТС тривалий час розвивалися повільно, однак пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення росії стали каталізаторами швидких змін. Впровадження підсистеми «Електронний суд» дало змогу забезпечити безперервність процесуальної діяльності навіть у надзвичайних умовах, зменшити бюрократичні бар'єри та спростити доступ громадян до суду. Водночас залишаються проблеми, пов'язані з технічними обмеженнями, цифровою нерівністю та ризиками надмірної автоматизації процесу.

Таким чином, цифрова трансформація правосуддя є не разовою реформою, а довгостроковим процесом, який потребує постійного вдосконалення законодавчої бази, розвитку інфраструктури та підвищення цифрової грамотності населення. У цьому процесі компаративістський підхід відіграє ключову роль, оскільки дозволяє поєднати міжнародні напрацювання з національними реаліями. Перспективи України полягають у поступовій інтеграції до європейського цифрового простору, забезпеченні інклюзивності правосуддя та збереженні балансу між технологічними інноваціями й фундаментальними правовими гарантіями.

Ключові слова: цифровізація, електронне правосуддя, доступ до правосуддя, компаративний аналіз, штучний інтелект, відеоконференції, автоматизація судочинства, електронні докази, кібербезпека, електронний документообіг.